

Розділ 5

Екологічний маркетинг та менеджмент

УДК 66.012:658.567.1

Герасимчук Василь Гнатович,

*д-р екон. наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки
Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*

ОСВІЧЕНІСТЬ, РІШУЧІСТЬ ЛІДЕРА ЯК ФАКТОР УСПІХУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Розглянута еволюція поглядів філософів, мудреців на розвиток цивілізації. Акцентується увага на триєдності основних факторів сталого розвитку на планеті: екологічних, соціальних, економічних. Наголошується на ролі лідера, стратега у вирішенні проблеми сталого розвитку. Запропоновано заходи з удосконалення організаційного механізму управління сталим розвитком у ланцюжку: людина – сім'я – колектив – галузь – регіон – держава – світове співтовариство – ноосфера. Узагальнено досвід країн ЄС, СНГ, України в постановці та розв'язанні ключових завдань сталого розвитку. Досліджуються структура і зміст поняття «якість життя». Конкретизуються кількісні показники оцінки якості життя. Рівень і динаміку сталого розвитку запропоновано визначати із застосуванням Індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП).

Ключові слова: відповідальність, індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП), лідер, сталий розвиток, стратегія, управління, якість життя.

Постановка проблеми в загальному вигляді. *«Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis (Лат.). – Історія – свідок часу, світло істини, життя пам'яті, вчителька життя, вісниця старовини».* Сталій розвиток – концепція, положення якої хвилює уми багатьох людей. Багатьох, але далеко не всіх на планеті. Київським протоколом передбачено заходи стосовно збереження озонового шару. А для США – це не указ. Вийти з протоколу має намір і Канада. Влаштовувати свавілля над планетою вона вважає можливим, а нести відповідальність за заподіяну шкоду повинна, а не хоче. Не так вже квапляться перейматися долею майбутніх поколінь і країни «G7», і країни «G20». За економічним потенціалом на шальках терезів «G7» урівноважуються з іншими «лише» 230 країн. Не будемо коментувати ситуацію щодо співвідношення 10% бідних до 10% багатих на планеті.

«Отсе ми перейшли всі важніші питання, які насуваються при обміркованні того, що таке поступ. Ми бачили, як чоловік із стану майже дикого звіра помалу вибивався чимраз вище. Ми бачили, що се поліпшення його стану йшло не всюди однаково, що в одних місцях люди доходили до вищої освіти, в інших лишалися в дикім стані. Ми бачили, що дорога того поступу була не проста ані одностайна; що певні місця,

осягнувши досить високий поступ, упадали; що певні важні відомості та винаходи, звісні людям у давнину, потім забувалися і не раз аж по сотках літ люди віднаходили їх наново. Ми бачили далі, що головною движучою силою поступу є поділ праці; ми вказали далі, що той поділ праці вкупі з вродженою всім людям неоднаковістю сил, здібностей і вдачі вироджує громадську й освітню нерівність, а та нерівність нарешті доходить до величезного противенства між крайньою бідністю мільонів робочих людей і багатством невеликої жменьки легкоробів або й цілковитих неробів. Нарешті ми перебрали найважливіші думки тих, що силкуються знайти вихід із того страшного положення» [1, с. 474].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ми не випадково вступ із проблематики сталого розвитку розпочинаємо з унікального твору великого Українця, відомого політика й економіста, філософа й поета, перекладача й літературознавця – І.Я. Франка. У даному випадку йдеться про його твір «Що таке поступ?». У цьому творі ще сто років тому (1903 р.) проблематика сталого розвитку стала лиш фрагментом, зазначимо, талановитим фрагментом у дослідженнях розвитку людства багатьма мудрецами, філософами упродовж століть, упродовж тисячоліть.

Відомі зібрання під егідою ООН у Стокгольмі (Швеція, 1972), Ріо-де-Жанейро (Бразилія, 1992), Йоганнесбурзі (ПАР, 2002), прийняті резолюції, законодавчі акти на національних рівнях, численні звіти, стратегії, плани, програми, проекти, монографії, дисертації, статті, конференції, симпозиуми зі сталого розвитку впродовж останніх чотирьох десятиліть є лише черговою спробою вирішення довічної проблеми цивілізації – як зберегти планету Земля і забезпечити належну якість життя кожної людини з позицій єдності тріади проблем: екологічних, соціальних та економічних. Якщо вести мову ще масштабніше, то врешті-решт ідеться про існування планети. Ідеться про існування на планеті кожної живої істоти, кожної живої клітинки, усіх представників світу флори й фауни.

Що стосується **виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми**, яким присвячується означена стаття, то в даній публікації здійснюється спроба розібратися в місії та цільових орієнтирах стратегій сталого розвитку держави з урахуванням здобутків теоретичного, методологічного та практичного характеру, накопичених як в Україні, так і у світовому співтоваристві. Чимало невирішених проблем стосовно формування і реалізації механізму управління сталим розвитком по вертикалі: людина – сім'я – громада – виробничий колектив – галузь – регіон – держава – міждержавні угруповання – світове співтовариство – ноосфера.

У механізмі управління сталим розвитком дослідникам важливо звертати увагу на дві ключові складові: організаційну та економічну. Зробимо принципові уточнення. Що стосується економічної складової, то в її серцевині завжди знаходиться система інтересів. За відсутності такої системи досягти позитивного результату неможливо. У разі недосконалості системи мотивацій і результат буде частковим, неповним. У серцевині організаційного механізму має знаходитися лідер, оскільки лише за цієї умови, як і в попередній складовій, можна розраховувати на результат. Історія засвідчує, що її творять особистості. Ми маємо на увазі тих харизматичних особистостей, які спрямовують діяльність людей на успіх. Ідеться про очікуваний результат, який має бути кращим, ніж у попередників, кращим, ніж у конкуруючих сторін.

Мета здійсненого дослідження полягає в поглибленні теоретико-методологічних засад та формулюванні практичних рекомендацій щодо розроблення і реалізації

ефективного механізму управління сталим розвитком на всіх рівнях світового співтовариства. Серед основних завдань дослідження: простежити тенденції розвитку людства й розібратися в першопричинах поширення зневажливого, недбалого ставлення до Природи, до Повітря, до Води, до Флори і Фауни, до Надр планети, до Справедливості; проаналізувати, наскільки виражено формуються стратегії і програми сталого розвитку на різних рівнях управління для успішного вирішення тріади проблем: соціальних (мораль, традиції, культура, освіта), екологічних (вода, повітря, ліси, харчі), економічних (здібності, праця, промисловість (від легкої до космосу), експорт-імпорт, конкурентоспроможність); спробувати відповісти на питання, який із показників знаходиться на вершині піраміди показників концепції сталого розвитку; визначити, чи правильно ставити знак рівності між поняттями «потрібно» і «необхідно» у так званих «зростаючих потребах» населення беззграничної планети Земля; зупинитися на організаційній складовій механізму управління стратегіями сталого розвитку; якою має бути система контролю, оцінки успішності реалізації намірів світового співтовариства в розвитку людства, у розвитку світової цивілізації.

Виклад основного матеріалу. Результати дослідження проблеми сталого розвитку

1. **Лідер: незламність характеру.** «*Sapientia gubernator navis (Лат.) – Мудрість – керманіч корабля*». Пам'ять – ось що нам дозволяє аналізувати, вивчати, узагальнювати, спілкуватися, зазирати в майбутнє. Особливим явищем в історії людства стали виникнення та розвиток писемності (від Древнього Єгипту, Шумеру та Аккади, Китаю та Індії, Фінікії та Вавилону, Греції та Риму до Кирила та Мефодія). Видатними пам'ятниками історії стали епітафії Древнього Єгипту, глиняні таблички Шумеру, священні книги індійських буддистів, китайських конфуціанців та даоїстів, П'ятикнижжя та Талмуд древніх євреїв, культові книги іранських зороастрійців, Біблія християн та Коран мусульман [2].

Людина – творець історії. Її життю на планеті мають бути притаманними: справедливість, чесність, порядність, співчуття, інтелігентність та ін. чесноти. Народи, держави досягали свого розквіту, коли полководці, князі, королі, царі, імператори, шахи, президенти, генеральні секретарі, суспільство в цілому дотримувалися загальнолюдських принципів, тобто встановлених норм і правил повсякденної поведінки. Зазначене покладено в основу 10 заповідей у християн, 12 принципів морального кодексу будівника комунізму і т.п. В основі всіх філософських та віровчень – розвиток Людини, бережливе ставлення до Природи. Нинішнє й майбутнє покоління мають дотримуватися давно закладених принципів розвитку цивілізації. У більшості ж випадків принципи, як це не прикро, як це не боляче, ігноруються. Правда, трапляються винятки з правил.

Успіх, перемогу забезпечує лідер зі своєю командою, опираючись на підтримку колективу, людей. Взірцем може бути Лі Куан Ю (Сінгапур). Чому Лі Куан Ю? Це класичний приклад того, якщо є стратег, є стратегія, є результат, є успіх. Дещо про Сінгапур: площа (692,7 кв. км) в 1,3 раза менша за територію міста Києва; населення – 4,4 млн осіб; ВВП (ПКС) на душу населення, за даними МВФ за 2010 р., у Сінгапурі склав 57 238 дол. США (3-тє місце у світі), в Україні – 6 665 дол. США (100-тє місце). Сінгапур ввозить усе – водогінну воду і пісок для будівництва, нафту, газ, метал, деревину і т.д. Феноменально, але упродовж невеликого проміжку історичного часу з однієї з найменших за територією та найбідніших у світі країн Сінгапур перетворився в одну із найзаможніших держав, увійшовши до країн так

званого «золотого мільярду». З «третього» світу держава перейшла у «перший». Офіційні мови: англійська, китайська, малайська, тамільська.

Одна із ключових реформ у незалежному Сінгапурі торкнулася освітянської сфери. Викладання в університетах – англійською. Якщо на початку реформ студентів із Сінгапуру направляли в кращі університети світу, нині іноземці їдуть навчатися до Сінгапуру. Лі Куан Ю – лідер, який на маленькому острові створив велику державу, свого часу закінчив Кембридж з «подвійною відзнакою». Отримав він два «червоних дипломи» – із права та економіки. У результаті реформ Сінгапур став країною електроніки і точного приладобудування, виробництва оптичних інструментів та ліній, літакобудування і бурових платформ для нафто- й газовидобутку, комп'ютерної техніки та кораблебудування, металургії та нафтохімії [3].

Наведеним прикладом ми хочемо наголосити, що будь-яка стратегія, будь-які «найрожевіші» наміри мають шанси на успіх через наявність лідера. Питання лідерства торкається й проблеми сталого розвитку. Головна ідея сталого розвитку полягає в тому, що економічне зростання і підвищення добробуту населення не повинні досягатися за рахунок майбутніх поколінь і суспільства. І тут ми маємо коротко зупинитися на особистості Гру Харлем Брунтланн [4].

Гру Харлем Брунтланн – норвезький громадський і політичний діяч, міністр довкілля Норвегії в 1974-1979 рр., прем'єр-міністр Норвегії впродовж трьох термінів протягом 1981-1996 рр. У 1994 р. Брунтланн удостоюється премії ім. Карла Великого за вклад в об'єднання Європи. У 1983 р. Генеральний секретар ООН запросив Гру Харлем Брунтланн заснувати й очолити Міжнародну комісію ООН з довкілля і розвитку. Комісія займалася розробленням концепції сталого розвитку із залученням широкої громадськості. У 1987 р. комісія опублікувала доповідь «Наше спільне майбутнє» або «Доповідь Брунтланн». Комісія брала участь у проведенні Саміту Землі в 1992 р., прийнятті програми ООН «Порядок денний на XXI століття». У травні 1998 р. Гру Харлем Брунтланн обрана Генеральним директором Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ). Вона заснувала Комісію з макроекономіки та охорони здоров'я, яку очолив Дж. Сакс. Британська газета «The Financial Times» назвала Брунтланн в числі найбільш впливових європейців за останні 25 років. 1 травня 2007 р. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун призначив Гру Харлем Брунтланн Спеціальним посланцем Генерального секретаря з проблеми зміни клімату.

2. Цілі та завдання сталого розвитку: загальносвітовий рівень

Всесвітні цілі сталого розвитку схвалені в 1992 р. на проведеній в Ріо-де-Жанейро Всесвітній конференції ООН з проблем довкілля і розвитку. Тоді ж була затверджена Всесвітня програма дій на 21-ше століття у сфері сталого розвитку до 2030 р. під назвою «*Agenda-21*». З 1992 р. всесвітньою діяльністю у сфері сталого розвитку керує однойменна комісія ООН. Комісія розглядає різні теми в рамках дворічних циклів діяльності. На щорічних засіданнях аналізується стан реалізації цілей, поставлених в «*Agenda-21*» («Порядок денний на XXI століття») і Йоханнесбургському плані. Визначаються на засіданнях Комісії нові політичні напрями на всесвітньому, регіональному й державному рівнях. Стратегії або програми сталого розвитку прийняті практично в більшості країн світу, у т.ч. в Росії, США, країнах ЄС, Японії, Китаї, Індії.

20-22 червня 2012 р. в Ріо-де-Жанейро знову відбудеться всесвітній саміт ООН зі сталого розвитку «*Prio+20*». Світові лідери зберуться з метою: 1) забезпечити відновлення політичної прихильності концепції сталого розвитку; 2) оцінити прогрес і виявити прогалини у виконанні вже взятих зобов'язань, передбачених «*Agenda-21*» і

Йоханнесбургським планом; 3) вирішити нові і проблеми, що виникають. Конференція ООН «Ріо+20» зосередиться на двох ключових темах: 1) «Зелена економіка» в контексті сталого розвитку і викорінюванні убогості; 2) інституціональні основи для сталого розвитку.

«Ріо+20» має забезпечити можливість вжиття заходів та поживлення глобального партнерства за участі урядів, громадянського суспільства й приватного сектору – в інтересах досягнення всеосяжного та сталого розвитку для всіх. Серед пропозицій для втілення в життя основної ідеї сталого розвитку, висловлених в доповіді Пан Гі Муна (A/CONF.216/PC/7), такі:

а) країни, що знаходяться на різних рівнях розвитку, здійснюють національні стратегії і програми, які відповідають завданням екологізації економіки;

б) усе більше число країн намагається проводити комплексну переорієнтацію своїх національних стратегій і політики у сфері розвитку, включаючи стратегії досягнення «низьковуглецевого зеленого» економічного зростання, на принципах «зеленої економіки»;

в) їхньої сукупної дії поки недостатньо для того, щоб змінити моделі виробництва й споживання в масштабі, співвимірному завданням;

г) приділення першочергової уваги «безпрограшним» можливостям, що приносять у короткостроковій перспективі значні супутні вигоди, може сприяти зміцненню довіри до концепції екологізації економіки в контексті сталого розвитку, викорінювання убогості й нарощування відповідної підтримки;

д) здатність країн у результаті своїх зусиль із розвитку «зеленої економіки» підвищити добробут населення нерідко залежить від підтримки й підвищення рівня традиційних соціальних витрат на охорону здоров'я, освіту й надання цільової матеріальної підтримки незаможним верствам населення;

е) для того щоб стратегії розвитку «зеленої економіки» приносили позитивні результати в соціальній сфері, у край необхідні заходи з вдосконалення відповідних інститутів;

ж) перехід до екологізації економіки в контексті стійкого розвитку й викорінювання убогості припускає не лише структурну реорганізацію державних органів, що регулюють економіку на різних рівнях, алей проведення технологічних перетворень;

з) після переломної Конференції в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) охоплення інституціональних рамок сталого розвитку розширилося. Відсутність координації і узгодженості в роботі не дозволила повною мірою задіяти увесь потенціал. Необхідність розв'язання цієї задачі давно назріла [5].

3. Європейський Союз у розвитку чистішого, безпечнішого і здоровішого суспільства

Стратегія ЄС у сфері сталого розвитку була схвалена в червні 2001 р. У ній зазначається, що економічний, соціальний та екологічний сталий розвиток має здійснюватися паралельно, доповнюючи один одного. Сталий розвиток у ЄС передбачає в довгостроковій перспективі формування в країнах ЄС суспільства добробуту й справедливості. Таке бачення створює можливості для розвитку чистішого, безпечнішого та здоровішого суспільства. У міжнародному екологічному рейтингу, представленому на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (2006 р.), у першій десятці найбільш екологічно чистих країн визнані 7 країн-членів ЄС: Швеція, Фінляндія, Чехія, Великобританія, Австрія, Данія, Ірландія. У березні 2010 р. прийнята нова європейська стратегія економічного розвитку «Європа-2020: стратегія розумного,

стійкого і всеосяжного зростання».

Європейська Комісія запропонувала п'ять основних **напрямів** діяльності, якими варто керуватися європейським державам: зайнятість; дослідження та інновації; зміна клімату й енергетика; освіта; боротьба з бідністю. У ЄС створені необхідні інструменти для управління новим економічним порядком. Цей порядок підтримуватиметься за допомогою внутрішнього ринку, бюджету, підприємництва, зовнішньої політики, а також силами Економічного і Валютного Союзу. Безумовно, новий економічний курс вимагає скоординованих дій держав-членів ЄС. «Європа-2020» встановлює три основні **чинники** зміцнення економіки: розумне зростання (розвиток економіки з опорою на знання та інновації); стійке зростання (створення економіки, що базується на доцільному використанні ресурсів, екології, конкуренції); всеосяжне зростання (сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної та територіальної згоди).

На період до 2020 р. ЄС ставить перед собою такі **головні цілі**: 75% населення у віці від 20 до 64 років мають бути працевлаштовані; 3% ВВП ЄС потрібно інвестувати в НДДКР; досягнення цілей енергетичної політики й політики з приводу зміни клімату, включаючи 30% зниження забруднення довкілля; частка учнів, що покинули школи, не повинна перевищувати 10%, а також не менше 40% молоді повинні отримати вищу освіту; скорочення числа людей, що знаходяться в небезпеці виявитися за межею бідності, на 20 млн осіб.

Названі головні цілі віддзеркалюють основну ідею розумного, стійкого й всеосяжного зростання. Разом з тим, вони не є вичерпними. ЄС ставить перед собою великий масив конкретних завдань у ході виконання стратегії «Європа-2020». Для швидкого розвитку й досягнення поставлених цілей ЄС вважає пріоритетними такі 7 напрямів діяльності: «Інноваційний Союз»; «Рух Молоді»; «План розвитку цифрових технологій в Європі»; «Доцільне використання ресурсів в Європі»; «Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію»; «План з розвитку нових здібностей і збільшення кількості робочих місць»; «Європейська політика проти бідності».

7 основних вищенаведених напрямів діяльності є пріоритетними як для ЄС, так і для кожної з держав-членів. Політичні, економічні та соціальні інструменти ЄС, особливо внутрішній ринок, фінансові важелі, інструменти зовнішньої політики усіляко сприятимуть усуненню перешкод і досягнення цілей «Європа-2020». У розрізі посилення управління економікою передбачено особливу увагу звернути на 2 основні опори «Європа-2020»: вирішення тематичних завдань, наведених вище, поєднуючи пріоритети й основні цілі; допомога державам-членам ЄС у розробленні власних стратегій розвитку. При здійсненні другої опори передбачено розроблення єдиних керівних **принципів** з кожному напрямку діяльності, напрям рекомендацій європейським державам, введення заходів дії в разі недотримання державою-членом ЄС прийнятих правил, підготовка звітів щодо реалізації стратегії «Європа-2020», оцінка ефективності використання норм «Пакту про стабільність і процвітання» [6].

Наша увага до стратегії «Європа-2020» привернута з абсолютно зрозумілих міркувань. Фундаментальність теоретичних, методологічних і практичних підходів до вирішення важливих для всієї земної цивілізації проблем, що ми спостерігаємо на прикладі ЄС, може й повинно служити прикладом для прийняття відповідних заходів на всіх рівнях господарювання в Україні.

4. Стратегічні цілі, завдання та етапи переходу до сталого розвитку в країнах СНД (на прикладі Республіки Білорусь)

У Білорусі – сусідній з Україною державі – вважають, що перехід до сталого розвитку – це зміна стратегії розвитку цивілізації, перехід до побудови постіндустріального (ноосферного) суспільства. У новому суспільстві мірилом багатства стають не речі, а духовні цінності і знання людини, що живе в гармонії з довкіллям. Перехід до сталого розвитку являє собою тривалий еволюційний процес. Сталий розвиток країни розглядається лише як елемент сталого розвитку світової спільноти. Національні цілі виступають як реалізація спільних цілей і завдань, принципів і напрямів розвитку, викладених у відомих деклараціях ООН.

Глобальний і національний імперативи визначають стратегічну **мету** сталого розвитку Білорусі як динамічне підвищення рівня добробуту, збагачення культури, моральності народу на основі інтелектуально-інноваційного розвитку економічної, соціальної і духовної сфер, збереження довкілля для нинішніх і майбутніх поколінь. Основними **джерелами** сталого розвитку повинні стати: людський, науково-виробничий та інноваційний потенціали, природні ресурси, вигідне географічне положення країни. Головні **пріоритети** сталого розвитку держави «високий інтелект – інновації – добробут».

Найважливішими **завданнями** забезпечення сталого розвитку Білорусі є перехід на інноваційний шлях розвитку, реалізація загальносистемних перетворень економіки й суспільства:

- у сфері вдосконалення державності – формування сильної ефективної правової держави, що забезпечує створення необхідних умов та активну державну підтримку великомасштабних заходів з досягнення довгострокових орієнтирів соціально-економічного розвитку;

- у сфері громадського розвитку: поступовий перехід до нового постіндустріального суспільства з переважно V і VI технологічними укладами, екологічно чистими виробництвами, розвиненими стосунками демократії та громадянського суспільства, соціального партнерства між державою, профспілками, союзами підприємців і громадськими організаціями, із системою формування всебічно розвиненої людини: фізично здорової, духовно багатой, сприйнятливої до науково-технічних нововведень;

- у сфері економіки: побудова високоефективної соціально орієнтованої ринкової економіки з розвиненими інститутами підприємництва та ринковою інфраструктурою, дієвими механізмами державного й ринкового регулювання;

- у сфері екології: зниження негативної дії на довкілля і поліпшення її якісного стану, відновлення порушеної екологічної рівноваги;

- у сфері розвитку культури й моральності: виховання високоосвіченої, творчої людини, створення здорового морального клімату в суспільстві.

Досягнення визначених цілей і завдань національної стратегії сталого розвитку передбачає певну етапність дій. Метою першого етапу (до 2010 р.) стало подальше підвищення якості і рівня життя на основі розвитку й раціонального використання людського потенціалу, підвищення ефективності економіки, зростання її конкурентоспроможності.

Пріоритетними напрямками на першому етапі стали: розвиток людського потенціалу на основі вдосконалення систем освіти, охорони здоров'я, будівництва житла та інших галузей сфери послуг; інноваційний розвиток національної економіки; нарощування експортного потенціалу на основі технологічного переозброєння виробництва, підвищення рівня конкурентоспроможності, упровадження наукоємних,

ресурсозберігаючих, екологічно чистих виробництв; розвиток агропромислового комплексу й соціальне відродження села.

Метою другого етапу (2011-2020 рр.) сталого розвитку є гармонізація взаємовідносин суспільства і природи. На цьому етапі формуються основи нового постіндустріального інформаційного суспільства з новим технологічним базисом, що забезпечує перехід до ресурсозберігаючого типу відтворення. Економічний розвиток повинен забезпечуватися за рахунок створення зрілих інститутів ринкової економіки, активізації структурних перетворень, розширення приватного бізнесу, широкого впровадження досягнень науки і техніки, створення екологічно чистих виробництв, прискорення інтеграційних процесів із країнами світу, збалансованого розвитку територій і населених пунктів.

Невизначеність впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на сталий розвиток у тривалій перспективі стала поштовхом для опрацювання декількох сценаріїв розвитку подій, вибору оптимального (цільового) варіанта. Його параметри повинні відповідати стратегічним цілям і завданням, основним принципам і критеріям сталого розвитку країни, враховувати імперативи й обмеження в соціальній, економічній та екологічній сферах діяльності [7].

5. Втілення положень концепції сталого розвитку в Україні

При розгляді даного пункту скористаємося, зрозуміло, напрацюваннями колег, які спеціалізуються на проблемі, що є об'єктом нашої уваги [8]. Стратегія сталого розвитку України повинна виступати програмним документом довгострокової дії, що ґрунтується на міжнародних принципах співіснування людства і довкілля. Пріоритетним напрямом сталого розвитку є оптимізація життєдіяльності людства в умовах безпечного природного середовища та гармонійних відносин у суспільстві. При цьому одвічною проблемою залишається фактор співвідношення між багатством і бідністю з урахуванням того, що за потенціалом усі люди на планеті однаково талановиті. Роль держави полягає насамперед у тому, щоб створити умови для розкриття здібностей, талантів кожного громадянина, звести до обґрунтованого мінімуму розшарування суспільства. Більш високий посадовий щабель повинен мати, у першу чергу, моральну, а не необмежено матеріальну перевагу.

Необхідність розроблення стратегії сталого розвитку України пояснюється, по-перше, низкою важливих рішень у рамках ООН, по-друге, критичною ситуацією, що склалася в державі у зв'язку з непродуманою, незбалансованою експлуатацією природних ресурсів. Для прикладу достатньо Чорнобиля. Наслідки такої «економічної діяльності» продовжують негативно впливати на навколишнє середовище, що призводить до виснаження ресурсного потенціалу, зростання витрат на захист населення і територій, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій та відтворення природної рівноваги. Розмір стягнень за забруднення навколишнього природного середовища в Україні не йде в ніяке порівняння з економічними та соціальними втратами суспільства. Ми на собі відчуваємо наслідки чорнобильської аварії, починаючи хоча б із зростання кількості онкологічних захворювань. Держава неналежним чином ставиться до джерел забруднення довкілля. Збагачуються одні, страждають усі інші.

Серед основних джерел нанесення шкоди екології – підприємства гірничопромислового, хіміко-металургійного, машинобудівного, паливно-енергетичного, будівельного, целюлозно-паперового та агропромислового комплексів. За рівнем використання водних ресурсів для потреб промисловості, сільського

господарства та населення, а також рівнем зарегульованості річкового стоку Україна посідає одне з перших місць серед європейських країн.

Маючи близько 1 відсотка сільськогосподарських угідь світу, Україна швидко втрачає свій земельний потенціал у зв'язку з прогресуючим погіршенням якісних показників родючості ґрунтів. Унаслідок зниження культури землеробства щороку втрачається від 0,6 до 1 тонни гумусу з кожного гектара землі. За рівнем техногенного втручання у природні екосистеми аграрний сектор перебуває на першому місці у світі.

Україна продовжує посідати також провідне місце у світі за інтенсивністю використання та експлуатації надр. Через закриття шахт і кар'єрів набули розвитку небезпечні гідрогеологічні процеси – підтоплення, зсуви, хімічне забруднення ґрунтів, підземних вод тощо. Надмірне лісокористування призвело до істотних змін у структурі лісів, погіршення стану природних комплексів, деградації рослинного покриву, до виснаження лісосировинної бази. В Україні налічується близько 27 тисяч видів рослин та 45 тисяч видів тварин. Проте природні ресурси, до яких належать об'єкти тваринного та рослинного світу, мають стійку тенденцію до виснаження.

Об'єктивний процес спаду виробництва в умовах соціально-економічної трансформації призвів до значного розширення населення за рівнем реальних доходів та рівнем життя. Занепокоєння викликає зниження очікуваної тривалості життя, еміграція найбільш динамічних трудових ресурсів.

Стратегічною **метою** сталого розвитку в державі є досягнення збалансованості співіснування природного середовища, держави й суспільства на основі демократичної, плюралістичної та екологічно орієнтованої соціально-економічної політики, відкритої, інтегрованої в глобальні процеси економіки, забезпечення національної безпеки держави, гармонійних суспільних відносин та рівноправного міжнародного співробітництва.

Для забезпечення реалізації стратегічних напрямів сталого розвитку проводиться **моніторинг** ефективності здійснюваних заходів на основі застосування системи індикаторів, яка включає базові орієнтири сталого розвитку. Система індикаторів сталого розвитку передбачає можливість їхнього постійного вдосконалення та розвитку. Індикатори сталого розвитку дають можливість оцінювати ситуацію в економічній, соціальній та екологічній сферах. Так, стан **економічного розвитку** визначається за допомогою таких показників: ВВП у розрахунку на душу населення; індекс промислового виробництва; індекс внутрішнього сукупного реального попиту; індекс валового споживання; індекс валового нагромадження основного капіталу; частка видобувної галузі в обсягах промислового виробництва; частка обробної галузі в обсягах промислового виробництва; обсяг сукупних інвестицій в основний капітал; коефіцієнт інтенсивності оновлення основних фондів; обсяг науково-дослідних та науково-технічних робіт; імпорт товарів і послуг; експорт товарів і послуг; обсяг прямих іноземних інвестицій.

6. Якість життя: теорія і реалії

Почнемо з реалій. Місця України практично в усіх світових рейтингах відомі, вони невтішні. За даними експертів, серед 10 найнещасливіших країн світу за 10-бальною шкалою у трійці призерів: Болгарія (2,33), Україна (2,44), Росія (2,51). Один з основних показників світових рейтингів – Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Він, як відомо, враховує три види характеристик: очікувана тривалість життя, рівень грамотності населення країни (2 показники), рівень життя (ВВП на душу населення). У черговому рейтингу ООН Україна зайняла 76-те місце серед 187 країн

світу. Україну випередили в рейтингу: Білорусь і Росія, Антигуа і Барбуда, Тринідад і Тобаго, Лівія, Казахстан, Коста-Ріка, Албанія, Грузія, Боснія і Герцеговина.

Зупинимося на складових ІРЛП України. Очікувана тривалість життя в Україні – 68,6 року. Це нижче від середньосвітового рівня (69,3 року). За даним показником ми займаємо 103-тє місце. Нині в Україні тривалість життя нижча, ніж вона була в 1965-1966 рр. – 71,6 року. Найвищі показники тривалості життя в Японії – 83,2 року. Тривалість життя 80 років і вище – у 23 країнах, між 75 і 80 – у 29, між 70 і 75 роками – у 44 країнах.

За рівнем ВВП (ПКС) на душу населення Україна посідає 90-тє місце серед 169 країн із показником 6535 дол. США. У 1990 р. вона посідала 51-ше місце, перевищуючи середньосвітовий рівень на 11%. Нині в середньому в світі показник ВВП (ПКС) на душу населення становить 10631 дол. США, що в 1,6 раза більше, ніж в Україні. Вищий він у сусідніх країнах: Росії – 15258 дол. США, Білорусі – 12926, Польщі – 17803, Словаччині – 21658, Угорщині – 17472, Румунії – 12844, Туреччині – 13359 дол. США. За період 1990-2008 рр. індекс світового ВВП зріс на 190,7%. В Україні він впав до 74,1%. Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. не призвела до значного скорочення світового ВВП. У 2009 р. проти попереднього, 2008-го, – лише на 2,2%. В Україні він знизився за рік на рекордних 15,1% – до 62,9% до 1990 р. У 2008 р. ВВП України становив лише 74,1%, в 2009 р. – 62,9% від показників 1990 р. Світовий ВВП за 1990-2009 рр. зріс на 86,7% [9].

За минулі два десятиліття практично всі зусилля уряду й держави були спрямовані насамперед на становлення і розвиток інститутів ринкової економіки. Це завдало шкоди розвитку якісних умов життя населення. Відбулася повна деідеологізація політичного життя. Соціально-орієнтовані пріоритети поступилися місцем прагматичному прагненню до отримання максимального прибутку. З позицій здорового глузду підвищення якості життя повинно розглядатися як найважливіший пріоритет усіх рівнів влади, як загальнолюдська ідея. Пріоритетом у суспільстві й державі повинна стати кожна конкретна людина, кожна конкретна сім'я. Держава повинна нести відповідальність як за сім'ю з високими доходами, так і за сім'ю, яка не живе, а животіє. Необхідні цілеспрямовані дії з підвищення рівня добробуту населення, підтримки сім'ї, материнства й дитинства, зміцнення здоров'я населення, його рівня освіченості, відродження моральності та духовності. Інтегральним показником успіху такого курсу є підвищення якості життя населення.

У науковій літературі не існує і не може існувати раз і назавжди загальноприйнятого визначення поняття «якість життя». Разом з тим у структурі множини визначень можна виділити **змістовну** й **операційну** частини [10]. У змістовній частині розкривається сам сенс поняття, а в операційній конкретизується спосіб кількісного виміру рівня якості життя. У змістовній частині в усіх визначеннях ідеться про міру задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини. Щоб предметно говорити про міру задоволення будь-яких потреб, по-перше, самі ці потреби повинні існувати; по-друге, має бути відомим певний базовий рівень задоволення потреб; по-третє, повинна існувати процедура порівняння фактичного рівня задоволення потреб із базовим у відповідних одиницях виміру.

В операційній частині визначення поняття «якість життя» конкретизуються процедури порівняння фактичного рівня задоволення потреб із базовим. Такі процедури можна розділити на дві основні групи: 1) які базуються на суб'єктивній самооцінці; 2) які базуються на зовнішній об'єктивній оцінці.

Розглянемо визначення якості життя, що ґрунтується на самооцінці. Так, ВООЗ визначає якість життя як сприйняття людьми свого положення в житті залежно від культурних особливостей і системи цінностей та у зв'язку з їхніми цілями, очікуваннями, стандартами, турботами. ВООЗ пропонує оцінювати якість життя за такими параметрами: фізичні (енергійність, втома, фізичний дискомфорт, сон і відпочинок); психологічні (самооцінка, концентрація, позитивні емоції, негативні переживання, мислення); ступінь незалежності (повсякденна активність, працездатність, залежність від ліків і лікування); життя в суспільстві (повсякденна активність, соціальні зв'язки, дружні зв'язки, суспільна значущість, професіоналізм); оточуюче середовище (житло та побут, безпека, дозвілля, доступність інформації); екологія (клімат, забрудненість, густота населення); духовність і особисті переконання. Рівень життя при цьому багато в чому визначається очікуваннями кожної конкретної людини, а також залежить від стандартів, прийнятих у мікросередовищі.

При визначенні якості життя, що базується на зовнішній оцінці, дане явище відображає міру задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини, вимірювану компетентними та інформованими фахівцями з набору об'єктивних показників. Комплексне визначення якості життя включає як змістовну, так і операційну частини. Зрозуміло, що поняття «якість життя» повинно кореспондуватися з відомим гаслом: «Від кожного за здібностями – кожному за потребами». Ми вважаємо, що в понятті «якість життя» обов'язково повинно враховуватися задоволення потреб у творчості, саморозвитку і самореалізації своїх здібностей, а не лише зі «споживачами» настроями.

Розглядаючи те чи інше явище, бажано його оцінювати з використанням як описових, так і якісних та кількісних критеріїв. Можливе використання інтегрального вимірника. Для кількісної порівняльної оцінки якості життя потрібні відповідні методики й вимірювальні інструменти. Їхнє використання має відкрити можливість оцінювати як рівень суб'єктивної задоволеності якістю життям, так і мати об'єктивну картину за низкою показників. Порівнянність у просторі потрібна, щоб можна було коректно порівнювати оцінки, здійснені за цією методикою в різних країнах і регіонах, а порівнянність у часі – для вивчення динаміки якості життя в цілому і в розрізі щодо цих країн і регіонів. Методика оцінки якості життя за інтегральним показником чекає на відкриття. Така універсальна методика має задовольняти такі основні вимоги: виваженість у теоретичному обґрунтуванні; володіти необхідним юридичним статусом; доступність для практичного використання; мати розвинене фінансове, організаційне, інформаційне, технологічне й технічне забезпечення; опиратися на підтримку зацікавлених у її використанні замовників на всіх рівнях управління і господарювання. Що стосується окремих показників оцінки якості життя, то вони досить повно викладені в першоджерелах [11].

Сукупність усіх відомих критеріїв оцінки якості життя має опиратися на основні принципи концепції сталого розвитку, а саме: по-перше, людство має надавати розвитку сталого й довготривалого характеру з урахуванням потреб майбутніх поколінь; по-друге, обмеження щодо експлуатації природних ресурсів пов'язані з сучасним рівнем техніки, соціальної організації, здатністю біосфери до самовідновлення; по-третє, необхідно створити умови для задоволення елементарних потреб (харчі, житло і т.п.) людини, надати можливість кожному реалізувати свій талант, свої надії на щасливе, благополучне життя; по-четверте, необхідно налагодити важелі стримування щодо надмірного використання валютно-фінансових, матеріальних та енергетичних засобів з

урахуванням екологічних можливостей планети; по-п'яте, розміри й темпи приросту населення мають підлягати регулюванню [12].

Висновки. Як результат проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Концепцію сталого розвитку потрібно розглядати як із поглядів сучасності, відповідних рішень на рівні ООН за останні десятиліття (від Стокгольм–1972 до Ріо-де-Жанейро-2012), так і з урахуванням еволюції поглядів філософів, мудреців на розвиток цивілізації.

2. З посиланнями на Івана Яковича Франка (Україна), Лі Куан Ю (Сінгапур), Гру Харлем Брунтланн (Норвегія) наголошується на ролі лідера, стратега у вирішенні проблеми сталого розвитку. Наявність лідера є першоосновою розроблення всесвітніх, національних та іншого рівня стратегій чи програм сталого розвитку. При цьому виникає необхідність удосконалення організаційного механізму управління сталим розвитком у ланцюжку: людина – сім'я – громада – виробничий колектив – галузь – регіон – держава – міждержавні угруповання – світове співтовариство – ноосфера.

3. У дослідженні узагальнено досвід у постановці та вирішенні ключових завдань сталого розвитку на прикладі країн ЄС, СНГ, України.

4. Проблема сталого розвитку тісно переплітається зі структурою і змістом поняття «якість життя». Першорядна роль в оцінці стану й динаміки сталого розвитку має відводитися Індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП), насамперед очікуваній тривалості життя людини.

5. У дослідженнях ставиться за мету дослідити вплив різноманітності факторів на рівень і динаміку сталого розвитку суб'єктів господарювання. На особливу увагу заслуговує проблема управління процесом сталого розвитку від постійного уточнення системи цілей до контролю і відповідальності за їхнє досягнення.

1. Франко І.Я. Що таке поступ? Вибрані твори : у 3-х т. Т.3. Літературознавство, публіцистика / ред. колегія: В. Скотний та інші; упор. О. Баган. – Дрогобич : Коло, 2004. – С. 432-477.

2. Мудрость тысячелетий. Энциклопедия / Автор-составитель В. Балязин. – М. : ОЛМА-ПРЕСС; ОАО ПФ «Красный пролетарий», 2006. – 848 с.

3. Из третьего світу в перший. Сінгапурська історія: 1965-2000. Мемуари Лі Куан Ю. / пер. з англ. К. Сисоева. – К. : Видавництво Олексія Капусти, 2011. – Т. 2.– 684 с.

4. Харлем Брунтланн, Гру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BB%D0%B5%D0%BC_%D0%91%D1%80%D1%83%.

5. Доповідь Пан Гі Муна [Електронний ресурс]. – 22.12.2010. – Режим доступу: <http://www.unepcom.ru/development/rio20m.html>.

6. Новая европейская стратегия «Европа-2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eulaw.ru/content/307>.

7. Модель устойчивого развития Республики Беларусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minpriroda.by/ru/legislation/nsur2020>.

8. Стратегія сталого розвитку України (Проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecolabel.org.ua/index.php?id=253>.

9. Україна та топ-20: близько чи далеко? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fpsu.org.ua/index.php?option=article&id=5669&Itemid=uk>.

10. Ткачев А.Н. Качество жизни населения как интегральный критерий оценки эффективности деятельности региональной администрации [Электронний ресурс] / А.Н. Ткачев, Е.В. Луценко. – Кубанский государственный аграрный университет. – Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2004/02/14/>.

11. Айвазян С.А. Межстрановой анализ интегральных категорий качества жизни населения (эконометрический подход) / С.А. Айвазян. – Препринт # WP/2001/124. – Москва : ЦЭМИ РАН, 2001. – 60 с.

12. Сталый розвиток. Матеріал з Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BA>.

В.Г. Герасимчук

Образованность, решительность лидера как фактор успеха устойчивого развития

Рассмотрена эволюция взглядов философов, мудрецов на развитие цивилизации. Акцентируется внимание на триединстве основных факторов устойчивого развития на планете: экологических, социальных, экономических. Отмечается роль лидера, стратега в решении проблемы устойчивого развития. Предложены мероприятия по совершенствованию организационного механизма управления устойчивым развитием в цепочке: человек – семья – коллектив – отрасль – регион – государство – мировое содружество – ноосфера. Обобщен опыт ЕС, СНГ, Украины в постановке и решении ключевых заданий устойчивого развития. Исследуются структура и содержание понятия «качество жизни». Конкретизируются количественные показатели оценки качества жизни. Уровень и динамику устойчивого развития предложено определять с применением Индекса развития человеческого потенциала (ИРЧП).

Ключевые слова: ответственность, индекс развития человеческого потенциала (ИРЧП), качество жизни, лидер, ответственность, стратегия, управление, устойчивое развитие.

V.G. Gerasimchuk

Education, determination of leader as a success factor of sustainable development

Evolution of philosophers and sages looks on development of civilization is considered. Attention is accented on trueness of basic factors of steady development on a planet: ecological, social, economic. Role of leader, strategist in the decision of problem of steady development is marked. Measures on perfection of organizational mechanism steady development of management in a chain: a man – family – collective – industry – region – state – world concord – noosphere are offered. Experience of EU, CIS, Ukraine in raising and decision of key tasks of steady development is summarized. A structure and maintenance of concept “quality of life” are investigated. The quantitative indexes of estimation of life quality are specified. A level and dynamics of steady development is suggested to determine with the use of Index of development of human potential (IDHP).

Keywords: responsibility, index of development of human potential (IDHP), leader, responsibility, steady development, strategy, management, quality of life.

Отримано 30.04.2012 р.